

ARKEOLOGI I NORR 13

ARKEOLOGI I NORR 13

2012

ARKEOLOGI I NORR 13

UMEÅ UNIVERSITET
Institutionen för idé-
samlingsstudier

UMEÅ UNIVERSITY
Department of
Historical, Philosophical
and Religious studies

**Tryckt med bidrag från Humanistiska fakulteten
vid Umeå universitet**

Omslagsbild:

Axelklaffsbeslag från Volga-Kama påträffat i Sangisområdet
Foto Staffan Nygren © Norrbottens museum.

Utgivare och distribution:

Institutionen för idé- och samhällsstudier, Umeå universitet
SE-901 87 Umeå, Sverige

Redaktör:

Per H. Ramqvist
epost: per.ramqvist@arke.umu.se

Grafisk form, lay-out och omslag:

Per H. Ramqvist
Brödtexten är satt med Garamond 10/12
och rubriker med Arial Narrow

Engelsk språkgranskning

Sees-editing Ltd, UK
ISSN 0284-558x

Tryck:

Original, Umeå
2012

Innehåll

<i>Per H. Ramqvist</i> Förord	v
<i>Helena Knutsson & Kjell Knutsson</i> The postglacial colonization of humans, fauna and plants in northern Sweden	1
<i>Ola George</i> Neolitiska människor och svin i Ångermanland	29
<i>Carina Bennerhag</i> Samhälle i förändring - järnålder i Norrbottens kustland	45
<i>Per H. Ramqvist</i> Geosocial diversitet under folkvandringstiden. Idéer utgående från Medelpad	75
<i>Peter Persson</i> Timrådalen - en förbisedd högstatusbygd i Medelpad	105
<i>Katarina Eriksson & Olof Sundqvist</i> Järn, makt och kult i Gästrikland under yngre järnåldern	131
<i>Anders Huggert</i> Skidspetsen från Stormyran i Bygdeträsk - ålder utifrån kol-14-datering och ornamentik	167
<i>Maria Björck</i> Storskalig kolproduktion i Gästrikland	183

Neolitiska människor och svin i Ångermanland

Ola George

English summary

The few finds of human and domestic pig bones from a Stone Age settlement by the River Fjällsjöälven in the parish of Ramsele, are quite interesting. The area was excavated because an Iron Age grave mound had begun eroding into the river. Initially, we were uncertain if the bones belonged to the Iron Age or the Stone Age.

When the bones were analysed, however, it became clear that they originated from the early middle Neolithic. These are the oldest human bones found in the region and are also representatives of very few known burnt Neolithic human bones in Norrland. The domesticated pig is also the oldest known in the region. The domestication of pigs in Sweden has long been debated. Determining whether the animals were domesticated or not relies on measurements of the bones. The finds reveal that the domestication of pigs and the cremation of people occurred early in the prehistory of central Norrland, and not just by the coast.

Ola George, Murberget länsmuseum Västernorrland, Box 34, SE-871 21 Hämösand, Sweden. ola.george@murberget.se

Inledning

År 1998 påbörjade Murberget länsmuseum Västernorrland en arkeologisk undersökning av en gravhög belägen på ett strandhak intill Fjällsjöälven. Orsaken till undersökningen var att delar av graven eroderat ut i älven och därmed riskerade att utplånas totalt.

Undersökningen 1998 genomfördes som ett samarbete mellan Länsmuseum och föreningarna Ramsele hembygdsförening, Hampnäs folkhögskola och forskningsprojektet ”Härdar och gravar i norra Ångermanland”.

Arbetet slutfördes dock inte 1998 och graven låg därefter halvgrävd under flera år fram till dess undertecknad 2006 färdigställde undersökningen i samarbete med föreningen Fornetid i Ramsele. Projektet finansierades genom egeninsatser från Länsmuseum och Fornetid i Ramsele

Ola George
(f. 1968). Arbetar som arkeolog vid Murberget, Länsmuseum Västernorrland sedan 1994. Innan dess hade jag ett flertal anställningar på Riksantikvarieämbetet samt Kalmar Länsmuseum, Malmöhus museer och Kulturmiljövårdarna i Hämösand.

Har arbetat med lämningar från äldre stenålder fram till historisk tid, men är främst intresserad av lämningar och kulturmiljöer från järnåldern.

samt genom bidrag från Länsstyrelsen i Västernorrland. Resultaten från den osteologiska analysen med fynd av björn, älg, ren, domesticerat svin och människoben var så intressanta att en forskningsundersökning utfördes under 2009. Undersökningen blev möjlig genom bidrag från Helge Ax:son Johnsons stiftelse och egeninsatser från Murberget läns-museet Västernorrland.

Naturgeografisk beskrivning

Stenåldersboplatsen Raä 51:1 ligger på en ca 2 m hög strandterrass vid Fjällsjöälvens norra strand (fig. 1). Området kan ses som en halvö som tidvis varit skiljd från norra stranden då den i öster avgränsas av ett lägre, sankare område som troligen varit genomflutet av vatten. Öster om denna sänka ligger en hög nippkant och ovanför denna ett plant vidsträckt sandigt tallbevuxet område. Jordarterna består huvudsakligen

Fig. 1. Karta över området kring den undersökta boplatslämningen Raä 51 intill Fjällsjöälven. I kartans övre del syns det i artikeln nämnda Sörånäset samt bifurkationen där Vängelälven möter Fjällsjöälven. På södra sidan av bifurkationen ligger den fantastiska fornlämningslokalen Raä 183 vid Bastuloken.

av sand/mjäla. I den eroderade strandkanten syns block och längst i söder på halvön finns uppstickande berg. Växtligheten utgörs av löv- och barrträd. Omkring två km norr om bopplatsen ansluter Vängelälven (bifurkationen) till Fjällsjöälven. Fjällsjöälvens utflöde i Ångermanälven ligger 3,8 mil nedströms älven.

Den undersökta fornlämningen är uppdelad på två olika undernummer och består av en bopplats (Raä 51:1) och en gravhög (Raä 51:2). Vid inventeringen från 1970 har de följande beskrivning: *Bopplats 130 x 5 å 10 m? (N-S och NV-SÖ), belagd genom tämligen spridda skärvstensförekomster i erosionskanten och vattenbrynet. 4 m SSV om N kanten av bopplatsen finns hög, rest av, 4 m i diam och 0,45 m h med plan topp, 1,5 m i diameter och branta slänter. Kantränna, 0,3-0,4 m bred och 0,1-0,2 m djup. VNV hälften av högen är utrasad på grund av erosion. Bevuxen av några småtallar.*

Fig. 2. Bilden visar den flacka gravhögen Raä 51:2 vid undersökningen 2006. Under högen fanns en kistformad nedgrävning. Bevarat trä daterar graven till vendeltid. I bakgrunden syns Fjällsjöälven.

Kulturhistorisk översikt

En boplats som på många sätt påminner om Raä 51 är belägen vid Råinget (Raä 123 i Ådals-Lidens sn) några km uppströms Ångermanälven från Nämforsen. Boplatsen undersöktes i samband med vattenregleringen och har dateringar från yngre stenålder fram till yngre järnålder (George 2001). Råingetboplatsen är idag efter vattenregleringen belägen på en ö vid norra sidan av älven. Ön skiljs från fastlandet genom vad som skulle kunna definieras som en å. Omkring 2,4 km uppströms från Råingetboplatsen ansluter Fjällsjöälven till Ångermanälven. Både Raä 51 och Råingetboplatserna ligger bra till ur kommunikativ synpunkt med älvmöten i direkt närhet. Idag finns uppodlad mark på båda sidor älven inom mindre än en kilometers avstånd från Raä 51..

Inom en 4 km radie från den undersökta boplatsen i Nordankäl (stavas även Nordantjäl) finns fångstgropar, fångstgropssystem, boplatser och boplatsområden. I anslutning till Bastuloken (en källa med en vattenspegel på ca 60 x 60 m) finns stora boplatsvallar (Raä 183) från

Fig. 3. Platsen för boplatsen och gravhögen fotograferad från båt i Fjällsjöälven.

perioden 2500 - 2000 f. Kr. med rikliga fynd av ben och stenredskap (Viklund 2004; Engelmark & Harju 2007; Hellqvist 2007; Sjölander 2007; Larsson 2009, 2010). I närheten av denna fantastiska fornlämningsmiljö finns även en hällmålning (Raä 182). På 1920-talet undersöktes boplatsgropar på Raä 64 som ligger på motsatta sidan älven ifrån den undersökta graven sett (Modin 1929; Santesson 1929) och vid Lafssjön ca 1,5 mil från Raä 51 undersöktes många sten- och bronsåldersboplatser av Riksantikvarieämbetet under början av 1980-talet (Iregren & Jennbert 1984). Umeå universitet har undersökt lämningar i hällmålningssmiljö vid Högberget ca 9 km från Raä 51 (Lindgren 2004, 2005; Eriksson 2005; Holmblad 2005,).

I Harald Hvarfners (1957:18f) omfattande genomgång av järnåldern från Ångermanälvens källflöden finns gravar och järnåldersfynd redovisade från folkvandringstid-vikingatid. Lämningarna finns längs Faxälven, Fjällsjöälven, Vängelälven, Ströms Vattudal, Ångermanälven mellan Ådals-Liden och Vilhelmina samt upp i Vardofjällen.

Fynden från vendeltiden och vikingatidens början tolkade Hvarfner hänga samman med en begynnande skandinavisk aktivitet inom området och att det sannolikt under denna tid var fråga om färder till jaktmarker och fiskevatten samt kanske i ännu högre grad byteshandel med lapparna. Fynden från 900-1100-talet avspeglar enligt Hvarfner (1957:24) utan tvivel fortsättningen på aktiviteterna under vendeltid- tidig vikingatid men därtill kom försök till och även genomförd kolonisation på flera platser. Inom området förekommer inga egentliga storhögar. Högarna har i regel en diameter av 4-7 m. Brandgravarna är 0,5-0,85 m höga under det att skelettgravarna sällan nå en höjd mer än 0,2-0,35 m. Högarna har ofta fotränna (Hvarfner 1957:20).

Längre nedströms Ångermanälven finns en omfattande järnåldersbygd, huvudsakligen från folkvandringstid och yngre järnålder inom nuvarande Sollefteå och Kramfors kommuner. Platser med stora gravfält finns vid Holm och Björkå. Många rika gravfynd och silverdepåer har även påträffats. Välståndet har satts i samband med handel av främst päls och skinn från Ångermanälvens källflöden (t. ex. Selinge 1977; Ramqvist 2001:7; Grundberg 2005:188ff).

Den fasta järnåldersbebyggelsen med gårdsgravfält sträcker sig åtminstone ända upp till Resele socken där även ortnamnen talar för en järnåldersbygd genom *-sta*-namn (exempelvis *Tängsta*, *Rödsta*). En

odaterad gravgrupp bestående av en stensättning och två rösen finns 800 m OSO om Nämforsen i Ådals- Lidens socken (Raä 14).

Flera av gravlämningarna längs Ångermanälvens källflöden ger intryck av att spegla längre tids etablering. Långögravfältet vid Hoting har använts under flera generationer. På gravfältet har både män och kvinnor begravts (Hvarfner 1957:76). På det från graven i Nordankäl närliggande Sörånäset (2 km uppströms) har flera gravar varit belägna (Raä 13 och 45). Den ena graven (Raä 45) som undersöktes av Hvarfner 1952, var 5,9 m i diameter och 0,35 m hög och hade kanträna. I högen hade det legat en kista orienterad i VNV-OSO med väggar av furu i halvklov. Skelettet var utplånat men svagt markerat i sanden (Hvarfner 1957:51). Ett äldre gravfynd har hittats på Sörånäset i form av en brandskadad spännbuckla (SHM 3567) som indikerar en kvinnlig brandgrav.

På Sörånäset har alltså både brandgravskick och skelettbegravning praktiserats, något som troligen tyder på längre tids användning där skelettbegravning kan ses som den yngre gravformen. Samtliga gravar (Raä 13, 45 och 51) ligger på eller i anslutning till boplatlämningar. Den här behandlade boplaten, Raä 51, daterades till mellanepolitikum. Hur gamla de andra boplatserna är och hur lång tid de varit använda är inte känt.

Stenåldersboplaten vid Fjällsjöälven

Vid undersökningarna 1998 och 2006 undersöktes den eroderade gravhögen (Raä 51:2). Under högen fanns en kistformig nedgrävning i östvästlig orientering. Nedgrävningen för kistan bröt igenom en äldre kokgrop. Skelettet var helt utplånat och fynd gjordes av några få starkt förrostade järnföremål. Trä från ett av de rostiga järnföremålen ¹⁴C-daterades till vendeltid. I högens fyllning, som kom från det omgivande boplatslagret, hittades brända ben från björn, ren, älg, tamsvin och människa. När tre ¹⁴C-analyser nu är utförda, varav en på ben av människa och en på svinben, visar det sig att dateringarna hamnar i tidsspannet 3650 - 2920 f. Kr. (fig. 5). Alla benen skulle alltså kunna vara samtida. Resultaten gjorde att det framstod som viktigt att återvända till platsen för forskningsundersökning (fig. 4). Syftet var att hitta fler humana ben, gravrester och att få ett större benmaterial för att på så sätt få grepp om ekonomin och domesticeringsprocessen.

Vid forskningsundersökningen 2009 påträffades skärvsten, två an-

läggningar, en grop och en kokgrop med skärvstensflak samt en mindre, bränd yta som kan vara resultatet av en skogsbrand. Antalet funna ben och andra fynd var mycket färre än vi hoppades att hitta. De som kunde identifieras till art var av älg.

Antalet fynd visar att ingen större redskapstillverkning ägt rum inom det aktuella området. Det rör sig därför troligast om resterna efter kortare vistelse på platsen, alternativt att delar av boplatser redan eroderat ut i älven eller ännu är upptäckta.

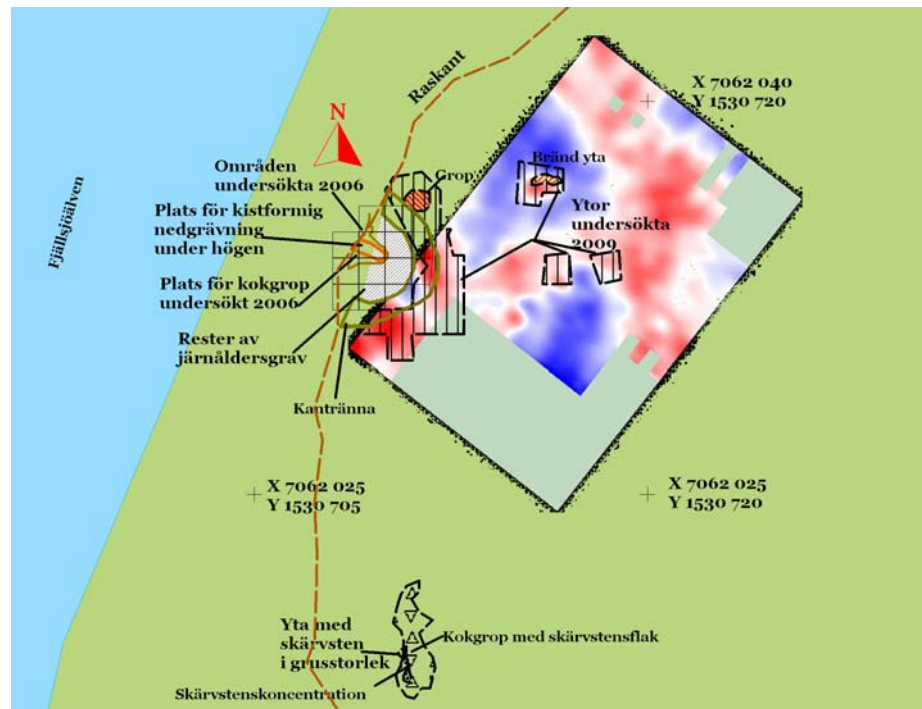

Fig. 4. Karta över undersöknings området med anläggningar och undersökta ytor från undersökningarna 2006 och 2009 markerade. Det rödblå rastret utgör resultatet av en magnetometerkartering. De röda ytorna har MS-värden (magnetisk suseptibilitet) med högre värden än de blåa.

Osteologisk analys

Den osteologiska analysen av benmaterialet som framkom 1998 och 2006 utfördes av Ylva Telldahl vid Osteoarkeologiska forskningslaboratoriet, Stockholms universitet.

Sammanlagt utgjordes benmaterialet av 979 brända benfragment med en totalvikt på 283,44 gram (tab. 1). På grund av den höga fragmenteringsgraden, där medelstorleken är 3-4 mm, kunde endast 61 benfragment bestämmas till art och/eller benslag. Förutom två benfragment, underkäke och långt rörben från människa, har arterna älg, ren, svin samt björn identifierats. Av älg ses strålben och falanger och av ren återfanns fragment av vadbenet. Svin och björn identifierades från mellanhandsben respektive kronben. Medelvikten på de oidentifierade benfragmenten ligger på 0,3 gram. En indelning har även gjorts av materialet för större och mindre däggdjur samt större och mindre hovdjur (ungulater). Majoriteten, 20 stycken, av de till benslag identifierade benfragmenten tillhör långa rörben varav ett uppvisar huggspår. Alla benfragmenten har en gulvit färg vilket ger en indikation på hög förbränningsgrad.

Storleken på svinbenen har varit avgörande för klassificeringen till tamsvin. I det här fallet har det varit ett vuxet djur med mått som ligger inom gränserna för tamsvin. De få ben som påträffades vid undersökningen 2009 analyserades av Elisabeth Iregren och visade sig vara från älg.

Tab. 1. Redovisning av de bestämbara benen som framkommit på bopplatsen i art, antal fragment och vikt i gram.

Art	Antal fr	Vikt (g)
Människa	2	1,84
Tamsvin	1	0,96
Älg	5	9,02
Ren	1	2,04
Björn	1	1,35
Mindre gräsätare	5	1,76
Stort däggdjur	12	20,6
Mindre däggdjur	6	2,48
Oident. däggdjur	946	243,64
Totalt	979	283,44

Dateringarna

Sammanlagt har nu fyra ^{14}C -analyser genomförts av material från fornlämningen. Trä som legat an mot ett av järnföremålen i järnåldersgraven fick en vendeltida datering (Ua-33167 med 95,4 % sannolikhet 650 -780 e.Kr.). De tre andra analyserna är gjorda på brända ben och de har alla dateringar från övergången tidig/mellanneolitikum 3650- 2920 f. Kr. (fig. 5).

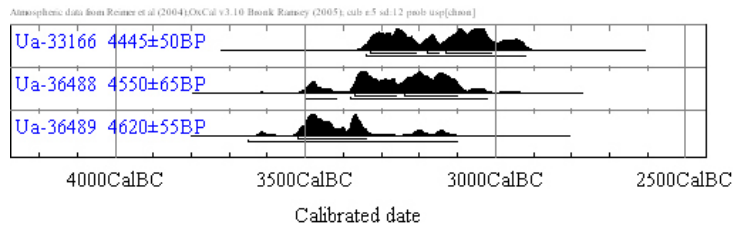

Fig. 5. Kalibreringskurva över analyser av brända ben.

Humant skelettmaterial från stenålder i norr Västernorrland

Bland stenåldersundersökningarna i Västernorrland har människoben bara påträffats två gånger tidigare. Vid Lagmansören i Indal socken påträffades 1923 två skelett, en kvinna i 30-årsåldern och ett barn i en hållkista (Hallström 1924). I hållkistan fanns en bit retuscherad flinta. I närheten av kistan fanns en härd och i den påträffades brända ben och djurtänder (Baudou 1977:46). I Hallströms beskrivning av sten-samlingen/härden framgår att djupet var drygt 0,4 m, vilket snarare låter som en kokgrop. Ben från kvinnan ^{14}C -daterades till 2700-1950 f. Kr. med 2 sigma (St-11612). En nyligen genomförd ^{14}C -analys visar dock att graven är yngre än neolitikum (Ramqvist 2012).

Hösten 2003 hittades en grav på Bjästamon i Nätra socken, Ångermanland i samband med de stora undersökningarna inför bygget av Botniabanan (Lindholm 2007). Graven var ca 1,6 x 0,7-0,8 m och 0,7 m djup. Ner mot botten fanns ytor med rödockra och en färgning där även några obrända ben i dåligt skick påträffades. Utifrån färgningen föreslogs en tolkning om att kroppen legat i hockerställning med huvudet

i sydöst och fötterna i nordväst. Ett fynd av en skifferspjutsspets var den enda bevarade gravgåvan. Kring graven fanns två härdar, en kokgrop och en skärvstenskoncentration, endast några enstaka brända ben och några rödockrakorn påträffades i dem. Ett fragment av en nackkota visade att den gravlagda varit vuxen. Graven daterades med hjälp av ^{14}C -analys till runt 2700 f. Kr.

Båda dessa gravar, Lagmansören och Bjästamon, är således yngre än de nu hittade benen från Raä 51:1 i Ramsele. En intressant skillnad är också att benen från Ramsele är brända.

Övriga Norrland

I Jämtland har obrända människoben från stenåldern grävts fram vid *Mjärthögen*, en tallbevuxen moränrygg vid Indalsälvens norra strand i Lit sn. Två individer finns representerade i materialet. Den ena individen bedömdes vara en man i 40- 50-årsåldern. På platsen finns 0,2-0,5 m tjocka kulturlager. En ^{14}C -analys av ett av benen gav en datering till 2130 ± 130 f. Kr. (Sundström 1991:217ff).

Vid en relativt ny och ännu så länge ej publicerad undersökning för några år sedan undersökte arkeologerna från Jamtli en lite tilltygad och extremt låg stensättning (Raä 7:1) i *Älvros* socken, Härjedalen. I stensättningen (som var omkring 2,5 m i diameter och intill 0,05 m hög) fanns brända ben från människa blandat med bland annat rester efter en mesolitisk boplats. Under stensättningen påträffades t ex en kölskrapa och på boplatsen fanns även rödockra. Alla människobenen låg innanför gravens begränsning och ett av dem är daterat till 4100 ± 40 BP vilket ger 2870-2520 f. Kr. med två sigma. Om detta stämmer är det en stensättning med kremering av en människa från neolitisk tid (Anders Hansson, muntligen).

Även vid gropkeramiska boplatser i Gästrikland och Hälsingland har humana ben påträffats. Vid *Fräkenrönningen* i Gästrikland hittades en koncentration av föremål i en färgning nordöst om hyddgrund III vilken tolkats som en eventuell grav. Fynd av skallben av människa, ett skifferbryne och ett slipat skifferfragment gjordes i anläggningen. I anslutning till hyddgrund VII framkom ben av människa som låg i en långsträckt rödfärgad anläggning som kan ha varit en grav. Fynd av tandfragment, en flintskrapa och en pilspets av skiffer gjordes i anläggningen (Björk 1998:27, 29, 111).

I *Mårtsbo* Raä 397, Valbo sn i Gästrikland, har tänder efter två individer, en vuxen och ett barn, påträffats (Eriksson *et al.* 2007:13). Gravkonstruktionen bildades av åtta större och 10 mindre stenar som formade en tresidig stenram. Nedgrävningen var skålformad och omkring 0,2 m djup. I graven fanns ett spetsbottnat kärl fyllt med brända ben av säl abborre och sik (Hultgren 1996:23). Boplatsen där graven låg är daterad till övergången mellan tidig- och mellanneolitikum och in i mellanneolitikum (Holm 1999:137f). På en mellanneolitisk boplats *mellan Bergby och Ockelbo* längs den dåtida kusten påträffades i en rektangulär nedgrävning en samling brända människoben. Benen är dock odaterade (Olsson 1999; Eriksson *et al.* 2007:13). I *Försa* (Raä 416) påträffades 1991 ett människokranium ¹⁴C-daterat till 1940 f. Kr. (Eriksson *et al.* 2007:13). Enstaka fragment av människa påträffades också på *Hedningabällan*, men de kan inte knytas till någon anläggning (Schierbeck 1994; Eriksson *et al.* 2007)

Från den kamkeramiska boplatsen *Lillberget* Överkalix, Norrbotten påträffades skelettrester efter människa i en stor nedgrävning som tolkats som en grav. Kroppen verkar ha lagts på ett lager rödockra. Gravgåvorna bestod av fem till sex lerkärl, en rörformig bärnstenspärla och en större bit retuscherad flinta (Färjare & Wikström 1997).

I Norrbotten har även två stensättningar från mesolitisk tid undersökts. Vid den ena i *Manjärva*, Älvsbyn sn fanns en stensättning där rester efter två individer hittades, i graven fanns ett lager med rödockrasand och de enda fynden var en pilspets och en skrapa. Graven låg i boplatsmiljö (Liedgren 1993, 1994). I den andra stensättningen i *Ansvar*, Överkalix sn, hittades rester efter en skelettbegravning under en närmast rektangulär stenram som var ofylld i mitten (Liedgren 1996, 1997). Runt huvudet syntes rödockrapulver (Lars Liedgren muntligen).

I Västerbotten verkar inga humana skelettmaterial från stenåldern ännu så länge vara funna.

Antalet funna skelettverkar vara avhängigt jordarternas kalkhalt där Gotland framstår som det område där mest verkar bevarat och de norrländska sura jordarna, med undantag för det kalkhaltiga västra Jämtland, har minst antal fynd. Möjligen kan fynden vid Lagmansören hänga samman med att Indalsälvens källflöden ligger i Jämtland.

Brända ben av människa verkar, trots bättre bevaringsförhållanden, vara mycket ovanliga i Norrland. I övriga Sverige finns bränt humant

ben på många platser. Kremeringar uppträder redan under mesolitikum och påträffas återkommande i alla kulturer under neolitikum. På det mesolitiska gravfältet vid Skateholm i Skåne fanns t. ex. rester efter tre kremeringar (Larsson 2003:155).

Fredrik Hallgren nämner att medan människoben och i synnerhet brandgravar var så gott som okända inom Mälardalens/Bergslagens trattbägarkultur så sent som 1992, så föreligger nu inte mindre än fem goda kontexter för brända människoben, varav två (Fågelbacken och Östra Vrå) utgörs av regelrätta gravanläggningar. Det finns således skäl för att se brandbegravningar som en regelbundet förekommande företeelse i regionen under tidigneolitikum (Hallgren 2008:106). Hallgren redogör där även för förekomsten av brända människoben i övriga Skandinavien och södra Östersjöområdet.

Domesticering och odling i regionen

Ben av tamdjur har tidigare påträffats på ett par ställen i Västernorrland från neolitikum. I en kokgrop intill graven vid Lagmansören är ännu odaterade ben av nöt, svin, får/get och möjligen häst funna (Hallström 1924; Welinder 1999:104). Vid Övervedaboplatsen, Raä 26 i Nordingrå sn, Ångermanland, med tidigneolitiska dateringar, påträffades ett bränt ben av får/get (Iregren muntligen, Welinder 1999:97). Benet är emellertid inte daterat. Vid Nämforsen, Raä 158, Ådals-Liden sn, finns fynd av nöt, får/get, svin? och häst?, men boplatsen spänner över en mycket lång tidsperiod och fynden behöver inte vara förhistoriska (Lindqvist 2001:90). Fynd av får/getben har även hittats vid undersökningar vid Mariehem i Västerbotten, de dateras till 2000-1500 f. Kr. (Forsberg 1999:268ff).

Pollenanalyser från Medelpad påvisar neolitisk sädesodling och betesdrift, om än i beskedlig skala (Engelmark 1978:45). Sädeskornsfynd funna vid Hedningahällan i Hälsingland dateras 2 400-2 000 f. Kr. (Lindqvist 2001:97). På platsen förekommer också enstaka svinben (Welinder 1999:102). Welinder nämner att det diskuterats länge om man under mellanneolitikum jagade vildsvin eller höll tamsvin och att dagens uppfattning är att man höll hjordar av svin, som lämpligen bör kallas tamsvin, men som efter ett oregelbundet och okontrollerat korsande till storlek och utseende liknade vildsvin (Welinder 1999:83).

Fynd av sädeskorn och malstenar från den mellanneolitiska kustbo-

platsen vid Bjästamon i Nätra socken, Ångermanland ger också indikationer på odling (George 2007:246-247).

Vid en föreläsning, anordnad av föreningen "Forntid i Ramsele" 2010, genomfördes också en fornsaksrunda där deltagarna hade med sig fynd upphittade i regionen. Ett av de intressantaste fynden var ett fragment av en flintskära (fig. 6). Den är upphittad vid potatisupplodning på en udde där Vängelälven rinner ut i Vängelsjön. Stig Welinder har i sin genomgång av flintskärorna i landet funnit två skäror i Ångermanland vilka är de två nordligaste i landet (Welinder 1999:26f). Vängelfyndet är funnet i Jämtlands län (men landskapet Ångermanland), torde vara det nordligaste i hela landet. I Murbergets samlingar finns dock ytterligare två föremål i kvartsit från Tåsjö (M11876:4 och M11868:41), som sannolikt är skäror.

Sammanfattningsvis kan de i artikeln presenterade fynden indikera att tamdjurshållning idkades, inte bara längs den mellannorrländska kusten, utan även upp längs älvdalarna under neolitikum. Det framgår även att kremering praktiserats parallellt med skelettbegravningar under tidig- och mellanneolitisk tid.

Fig. 6. Fragment av skära upphittad vid Vängelälvens utlopp i Vängelsjön.

Referenser

- Baudou, Evert 1977. Den förhistoriska fångstkulturen i Norrland. *Väster-norrlands förhistoria* 1977:15-152. Härnösand.
- Björk, Niclas 1998. *Fräkenröningen. En "by" för 5 000 år sedan. En grop-keramisk boplatz*. Länsmuseum Gävleborg. Rapport 1998:14. Gävle.
- Engelmark, Roger 1978. The comparative vegetational history of inland and coastal sites in Medelpad, N Sweden, during the Iron Age. *Archaeological and palaeoecological studies in Medelpad, N Sweden*. Early Norrland 11:25-62. Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. Stockholm.
- Engelmark, Roger & Harju, Johnny 2007. *Rapport över arkeologisk förundersökning av Raä 183, Ramsele sn, Ångermanland, 2005*. UMARK 44 Institutionen för arkeologi och samiska studier. Umeå Universitet.
- Eriksson, Daniel 2005. *Rapport över undersökning av fångstgrop Raä 16, Högberget I, Ramsele sn, Ångermanland, 2002*. Umark 39.
- Eriksson, Katarina & Persson, Maria & Ulhhielm, Bo 2007. *Arkeologisk forskningshistorik över Gävleborgs län*. Rapport Länsmuseum Gävleborg 2008:05. Gävle.
- Forsberg, Lars 1999. The Bronze Age site at Märtenfäboda in Nysätra and the settlement context of the cairns on the coast of North Sweden. *Dig it all. Papers dedicated to Ari Siiriäinen*, sid. 251-285. Helsinki.
- Färjare, Anette & Wikström, Carina 1997. En säldidol från Överkalix. Diskussion om en figurins funktion och betydelse på den kamkeramiska boplatzen Lillberget. *Till Gunborg. Arkeologiska samtal*. Stockholm Archaeological Reports 33:291-302. Stockholm.
- George, Ola 2001. Boplatzen vid Räinget. *Tidsspår. Fornstidsvärld och gränslöst kulturarv*:105-128. Härnösand.
- George, Ola 2007. Utställningsobjekt och prestigeföremål. *Stenålderns stationer. Arkeologi i Botniabanans spår* (red. Gustafsson, Per & Spång, Lars Göran). Arkiv för norrländsk hembygdsforskning XXVIII:237-249. Riksantikvarieämbetet och Murberget Länsmuseum Västernorrland. Stockholm - Härnösand.
- Hallgren, Fredrik 2008. *Identitet i praktik. Lokala, regionala och överregionala sociala sammanhang inom nordlig trattbägarkultur*. Coast to Coast Books No 17. Uppsala University, Department of Archaeology and Ancient History. Uppsala.
- Hallström, Gustaf 1924. En norrländsk megalitgrav. *Formvännan* 1924:153-175.
- Hellqvist, Therese 2007. *Undersökningarna av Bastuloken, RAÄ 183 Ramsele sn. En studie av lokens och platsens förhistoria från 4000 BC och framåt*. D-uppsats i miljöarkeologi. Institutionen för arkeologi och samiska studier. Umeå Universitet. Umeå.
- Holm, Lena 1999. Skärvor, skärvor...Inledning till studier av neolitisk keramik utifrån ett kommunikativt perspektiv. *Arkeologi i Norr* 8/9:127-144.

- Holmblad, Peter 2005. *Rapport över arkeologisk undersökning av Högberget III, Ramsele sn Ångermanland, 2003*. Umark 40. Umeå Universitet. Umeå.
- Hultgren, Anna 1996. *Vilorum vid havet. Analys av en groppkeramisk grav vid Södra Märtsbo, Raä 397, Valbo socken, Gästrikland*. CD-uppsats i arkeologi vid institutionen för arkeologi vid Umeå Universitet. Umeå.
- Hvarfner, Harald 1957. *Fångstmän och nybyggare i Ångermanälvens källområden under järnåldern*. Arkiv för Norrländsk Hembygdsforskning. Kulturhistoriska Föreningen Murberget. Härnösand.
- Iregen, Elisabeth & Jennbert, Kristina. 1984. *Stenåldersboplatser vid Lafsjön, Ramsele socken, Ångermanland. Arkeologisk undersökning 1980*. Riksantikvarieämbetet och Statens Historiska Museer. Stockholm.
- Larsson, Thomas 2009. *Arkeologisk delundersökning av boplatzvall, Raä 183, Ramsele sn, Västernorrlands län*. Umark 52. Institutionen för Idé- och samhällsstudier. Umeå Universitet. Umeå.
- Larsson, Thomas 2010. *Arkeologisk delundersökning av boplatzvall, Raä 183, Ramsele sn, Västernorrlands län*. Umark 58. Institutionen för Idé- och samhällsstudier. Umeå Universitet. Umeå.
- Larsson, Åsa 2003. Secondary Burial Practices in the Middle Neolithic. Causes and Consequences. *Current Swedish Archaeology* Vol.11, 2003:153-170. The Swedish Archaeological Society. Stockholm.
- Liedgren, Lars 1993. *En senmesolitisk stensättning med rödockra. Arkeologisk undersökning av fornlämning 805:1, Finnäset 1:6, Manjärn, Älvsby socken, Norrbottens län, Västerbottens län*. Arbetshandlingar och PM nr 1993:17. Arjeplog.
- Liedgren, Lars 1994. De äldsta gravläggningarna i Norrlands förhistoria. *Odlingslandskap och fångstmarkars. En vänbok till Klas-Göran Selinge*. 1994:229-242. Riksantikvarieämbetet. Stockholm.
- Liedgren, Lars 1996. Arkeologiska undersökningar vid Ansvar, Överkalix socken, Norrbottens län, 1995. *Arkeologisk delundersökning av Raä 393:1, stensättning med rödockra, Raä 393:2, boplatzlämning samt Raä 977:3 boplatzvall*. Silvermuseet, rapport 11. Arjeplog.
- Liedgren, Lars 1997. *Arkeologiska undersökningar vid Ansvar, Överkalix socken, Norrbottens län, 1995. Arkeologisk delundersökning av Raä 393:1, stensättning med rödockra, Raä 393:2, boplatzlämning samt Raä 977:3 boplatzvall*. Silvermuseet, rapport 12. Arjeplog.
- Lindgren, Britta 2004. *Hällbilder i norr. Forskningsläget i Jämtlands, Västerbotten och Västernorrlands län*. Umark 36. Umeå Universitet. Umeå.
- Lindgren, Britta 2005. *Rapport över arkeologisk undersökning av Högberget III, Ramsele sn Ångermanland, 2003*. Umark 38. Umeå Universitet. Umeå.
- Lindholm, Pehr 2007. Så många som levat- så få vi hittar. *Stenålders stationer. Arkeologi i Botniabanans spår*, (red. Gustafsson, Per & Spång, Lars Göran). Arkiv för norrländsk hembygdsforskning XXVIII:251-265. Riksantikvarieämbetet och Murberget Länsmuseum Västernorrland. Stockholm - Härnösand.

- Lindqvist, Christian 2001. Nämforsen. Ådalen och Ångermanlandskusten - en gynnsam natur- och kulturmiljö under förhistorisk tid. *Tidsspår. Fornidsvärld och gränslöst kulturarv*:83-103 Härnösand.
- Modin, Erik 1929. *Undersökning av förmodade stenåldersboplatser i Nordankäl och Stenviksstrand i Ramsele sn, Ångermanland*. Brevrapport till Vitterhetsakademien. ATA. Stockholm.
- Olsson, Robin 1999. *En groppkeramisk grav i Hamrånge. Arkeologisk undersökning. Hamrånge- Berg 5:9, Hamrånge socken, Gävle kommun 1999*. Redovisning Dnr 912/320. Länsmuseum Gävleborg. Gävle.
- Ramqvist, Per H. 2012. *Nya kol-14-dateringar av gravar från sten- och bronsåldern i Norrland*. Manuskript.
- Santesson, Otto Bernt 1929. *Utlåtande angående skrivelse rörande ev. nyanträffade stenåldersboplatser vid Stenviksstrand, Ramsele socken, Ångermanland*. Brev till Riksantikvarien. ATA. Stockholm.
- Schierbeck, Agneta 1994. *Hedningabällan - en undersökning för att skydda och vårda*. Rapport 1994:31. Riksantikvarieämbetet/UV. Stockholm.
- Selinge, Klas-Göran. 1977. Järnålderns bondekultur i Västernorrland. *Västernorrlands förhistoria* 1977:153-459. Härnösand.
- Sjöländer, Madeleine 2007. *Rapportering av inkommet stenmaterial från Bastuloken*. Murberget länsmuseum Västernorrland. Rapport 2007:12. Härnösand.
- Sundström, Jan 1990. Stenåldersgrav på Mjärthögen. *Jämten* 1991:217-222.
- Welinder, Stig 1999. Neolitikum- bronsålder 3900-500 f.Kr. *Jordbrukets första femtusén år, 4000 f.Kr.- 1000 e.Kr. Det svenska jordbrukets historia*. Borås.
- Viklund, Bernt Ove 2004. *Bastuloken. Ett boplatsoområde vid våtmark i Stenviksstrand i Ramsele socken, Ångermanland. Västernorrlands län*. Kmva Rapport 2004:1. Härnösand.